

SENYORS I PAGESOS A ERAMPRUNYÀ, 1323-1460¹

JOSEP CAMPMANY I GUILLOT
Col·laborador de la Secció d'Història Local del Museu de Gavà

1. Introducció

L'objectiu d'aquest article és l'estudi de les relacions entre la crisi dels segles XIV i XV i el posicionament polític i l'acció senyorial dels Marc, senyors d'Eramprunyà (figura 1) des de 1323.

El treball està estructurat en dos blocs i conclusió. Primer es concreta localment el pes del domini senyorial en el marc del sistema feudal, s'estudia la davallada demogràfica que desencadenà la crisi i es descriuen els mecanismes d'acció senyorial i reacció pagesa que entren en joc com a conseqüència d'aquest desequilibri. Després es repassa el posicionament polític dels senyors d'Eramprunyà, tant respecte de la corona (bàsicament a partir de la seva participació en Corts) com enfront de la ciutat de Barcelona i els altres feudals del terme. A les conclusions es relacionen ambdós blocs i es posen en relleu les diverses estratègies de pervivència senyorial davant la crisi i la nova posició adquirida pels pagesos.

2. La crisi feudal a Eramprunyà

2. 1. La pressió senyorial: sistematització dels drets senyorials

Els esdeveniments dels segles XIV i XV es caracteritzen pel qüestionament de les prestacions senyorials². Codificades a finals de l'XI,³ definien el sistema feudal i en constituïen la raó de ser. A continuació es detallen els drets senyorials que s'aplicaven en aquesta època al terme d'Eramprunyà. Les fonts bàsiques són dos encomanaments de la castlania de 1067 i de 1143,⁴ dos documents de 1272 i de 1282 que especifiquen com es recol·lecten i reparteixen les rendes del terme,⁵ un capbreu reial de 1288⁶ i un document de 1327 corresponent a un plet de jurisdiccions entre els diversos senyors del terme.⁷

De primer ens centrarem en els drets alodials corresponents als senyors d'Eramprunyà que percebien dels

seus pagesos tinent. D'una banda, cal esmentar els censos emfitèutics, cobrats a cada mas segons s'estipulava en els seus respectius establiments, i que consistien en diverses quantitats de blat, forment, diners, capons, gallines, moltons, pernes, porcastres i diverses prestacions personals (joves, tragines, femades, etc.), que es mantindran pràcticament invariables fins ben entrada l'edat moderna.⁸ També dins dels drets dominicals cal esmentar els gravàmens sobre els conreus d'unes determinades zones denominades *tascals*, que segons el cas pagaven *tasca*, equivalent a l'onzena part de la producció, *braçatge* (vintena part) o *mitja batadura* (la meitat de l'onzena part). Són documentats a Eramprunyà ja l'any 1143. Hi havia tascals a Gavà, Viladecans i Sant Climent. Al de Gavà, els blats pagaven tasca, braçatge i mitja batadura (un cinquè de la collita), i els llins, tasca i braçatge (un setè). Al de Viladecans, els llins i els blats pagaven totes tres prestacions (un cinquè). Al de Sant Climent, els blats pagaven tasca i braçatge (un setè) i el vi només la tasca (l'onzena part). Els conreus situats en altres zones propietat directa dels senyors del castell pagaven els anomenats *agrers*, equivalents a la tasca. Finalment, els tres forns de calç del terme pagaven tasca i braçatge (la setena part de la producció). Moltes d'aquestes prestacions foren substituïdes, a finals del segle XIV, per prestacions en diners.⁹ En aquest apartat cal també esmentar el dret a llúisme senyorial en totes les transaccions fetes pels vassalls, dret concretat en la necessària signatura senyorial per validar transaccions, i que era esmentat ja l'any 1272 com a *fermes*.

En segon lloc, les prestacions senyorials estaven compostes també pels drets corresponents al senyoriu jurisdiccional, que provenien de les atribucions que els primitius *vicaris* dels castells tenien en els seus termes en representació del rei. En el segle XI, aquests vicaris esdevingueren senyors plens, i a més conservaren el dret de jutjar. A mitjan segle XV, la jurisdicció del senyor s'estenia a la justícia civil i a la penal per a delictes menors (*mixt imperi*), que els Marc obtingueren poc després de comprar el terme.¹⁰ Els

Articles

senyors d'Eramprunyà tenien el dret de manar sobre els habitants del castell, de jutjar-ne els transgressors i castigar-los (poder de *ban*),¹¹ de quedar-se amb els ingressos d'aquests càstigs¹² i de percebre fiances dels qui acudien al seu tribunal.¹³

Finalment, però, els més importants de tots els drets senyorials eren els que provenien per raó de domini de castell. En primer lloc assenyalarem els d'alguna base legal reculada. El més important a Eramprunyà era el *delme*, esmentat ja l'any 993.¹⁴ Tot i que originalment era una prestació que s'havia de donar a l'Església per al seu sosteniment, a la llarga havia estat apropiat pels senyors de castells, de vegades, com creiem que fou el cas, mitjançant la construcció d'esglésies privades dins les fortaleses (Sant Miquel d'Eramprunyà).¹⁵ El delme equivalia, a Eramprunyà, a l'onzena part de la producció de blats, ordi, verema (en aquest cas s'anomenava *menuderia*), llins, llanes i ànecs, i a un cabrit per ramat cabrum, un poll per llocada, entre zero i un porcell per porcellada, i sis formatges per ramat vacu. Els ous i les gallines no pagaven delme. El senyor del castell també tenia el dret de fixar impostos sobre el consum d'aliments, com ara la carn, el pa o el vi, tal com es documenta a principis del XV.¹⁶ També era vigent a finals del XIV a Eramprunyà el *dret de barra*, o peatge per passar pel camí reial, a canvi del qual el senyor del castell es comprometia a mantenir-lo en bon estat.¹⁷ L'origen d'aquest dret ve d'una cessió reial. També eren drets castellers els de convocar *host i cavalcada*,¹⁸ i el d'exigir el treball gratuït per a la conservació de les fortificacions (figura 2).¹⁹ Finalment, dins d'aquest capítol, cal esmentar el dret del senyor a rebre sagrament d'homenatge i fidelitat tant dels homes propis, solius i afocats com dels homes no propis, però possessors de terres seves.²⁰

En segon terme, en l'apartat dels drets ostentats per raó de castell, hi havia tots aquells que s'adquiriren originàriament més per violència sobre els qui gosaven desobeir-los que a partir d'alguna base legal més antiga. A Eramprunyà trobem ja en el 1282 el monopoli de la farga, anomenat *lloçol*, que consistia en l'obligació d'usar només la farga senyorial per a reparacions dels estris de metall dels vassalls.²¹ També hi trobem el dret privatiu del senyor d'usar pastures, deveses, estanys, boscos, de pescar, de caçar i d'aprofitar-se de les troballes fetes en el terme del castell, probablement apropiació d'antigues franqueses reials,²² així com el monopoli d'escorxar i vendre carn i altres productes o d'hostatjar vianants. També era privatiu del senyor el dret de moldre blat, i l'únic molí autoritzat era el senyorial.²³ Probablement aquest dret pervingué de la

cibaria, un intent en el segle XI d'aconseguir que els pagesos d'Eramprunyà emmagatzemessin llurs blats al celler senyorial. Havent estat impossible d'aplicar,²⁴ el senyor s'emparà del molí del terme.

A banda d'aquests drets, que tot i ser qüestionats pels vassalls es mantindran majoritàriament al llarg de tota l'edat moderna, hi havia els mals usos: La *intestia*, dret del senyor d'apropiar-se dels béns dels difunts que morien sense testar, que originalment era una de les *causas lexiva* documentades a Eramprunyà des de 1067,²⁵ i que el 1143 ja s'especificaven *ipsarum viduarum et mansorum lexivorum*; l'*eixorquia*, dret del senyor a quedar-se amb els béns de les famílies difuntes sense fills, documentat a Eramprunyà l'any 1143 amb el nom de *exurchiis*; la *cugucia*, dret del senyor a cobrar una indemnització del vassall la dona del qual fos adúltera, detallat també en el 1143 com a *cuchuciis*; l'*arsina*, o dret del senyor a cobrar una indemnització del vassall a qui es cremés el mas, detallat en el 1143 com a *arsinis*; la *ferma d'espoli*, o dret del senyor a autoritzar (previ pagament) els matrimonis realitzats entre els seus vassalls, que es coneix a Eramprunyà des de 1067 amb el nom de *ipsas presentias et de ipsos aut ipsas qui duxent maritos aut uxores*; i finalment, la *remença*, o prohibició dels vassalls pagesos d'abandonar els masos on residien si no era a voluntat del senyor i pagant un rescot, que cal suposar que es remunta als segles XI o XII tot i que a Eramprunyà no està documentada fins al 1337.²⁶

Però a més, a Eramprunyà hi ha documentats dos usos més de caràcter particular: el *redelme* o gravamen addicional sobre la producció, equivalent a l'onzena part del delme, que servia originalment per pagar les despeses dels qui el recol·lectaven per als senyors, i el *lloçol*, (anomenat igual que el monopoli de la farga), que originalment era un impost lligat a l'ús d'eines de metall, però que acabà sent una prestació consuetudinària més.²⁷ El lloçol, originàriament cobrat pels ferrers de Gavà i del Sitjar, tenia mesura pròpia (*quarteres lloceres*). En mesures dretes, del coll de Begues en avall es pagaven tres quarteres i mitja i dues parts de quartà de blat o d'ordi per cada parell de bous, dues quarteres i dues punyeres si es tenia un bou i un ase, i una quartera nou quartans per cada parell d'ases; a més, es gravaven addicionalment els bous comprats a la fira de Barcelona. A Begues, es pagaven dotze quartans de blat o d'ordi per parell de bous i quatre quarteres si es tenia un bou i un ase. A més, a Castelldefels, la Sentiu i el Sitjar (antigues possessions de Sant Cugat) cada mas pagava una determinada quantitat de vi, i a Begues, una determinada quantitat

de verema. En conjunt, la part de les rendes d'Eramprunyà corresponent al rei (aproximadament una cinquena part de totes les rendes senyoriales recaptades en el terme) l'any 1315 pujaven a mil cinc-cents sous anuals.²⁸ El valor total de les prestacions senyoriales es pot avaluar, pel cap baix, sumant el que va costar a la família Marc la compra de la senyoria i de la castlania d'Eramprunyà, entre 1323 i 1337: més de dos-cents seixanta mil sous.²⁹ Quantitat respectable, que ni tan sols inclou la major part de les rendes de la Sentiu, Gavà, Castelldefels i Viladecans, en mans d'altres senyors.

La majoria d'aquests drets feudals, molt antics, provenien del temps en què la superpoblació del camp afavoria l'ofec de l'economia pagesa i la servitud personal. Un *status quo* que quedà profundament trastocat per la crisi dels segles XIV i XV: vers l'any 1500, aquests senyorius (Eramprunyà i Sant Climent) s'avaluaven en uns escassos seixanta-vuit mil sous. Una davallada espectacular, de l'ordre del 75%.³⁰

L'origen d'aquest desastre cal cercar-lo, òbviament, en la crisi demogràfica dels segles XIV i XV, així com en els efectes de la llarga guerra civil de finals del XV.

2. 2. La crisi demogràfica a Eramprunyà

Tot i no disposar de registres particulars, podem fer-nos una idea de la crisi demogràfica dels segles XIV i XV mitjançant els fogatjaments generals,³¹ i una sèrie de notícies soltes que hem pogut espigolar. Alguns

d'aquests resultats foren publicats,³² però d'altres no han estat mai utilitzats.

Si ens centrem exclusivament en els focs pertanyents als Marc, el primer problema que se'ns presenta és la distribució dels focs. La primera indicació la trobem l'any 1337, data en què hom explicita que els focs remences d'Eramprunyà eren un centenar, dividits entre 40 a la Roca, 29 a Sant Climent i 31 al castell.³³ La següent dada poblacional que coneixem després de 1337 és el fogatjament reial de 1359-1360. Atribueix un total de 108 focs (79 + 29) al senyor d'Eramprunyà, Jaume Marc, i 30 a la seva cunyada Domina, vídua de Pericó Marc, senyor de la Roca. El següent fogatjament és de 1365. A diferència del de 1359, distribueix els focs geogràficament. En aquest cas, si sumem els focs corresponents al «Castell de la prunyà den Jacme March», «La Rocha den Jacme March», «Sent Climent qui son den Jacme March» i el «Coll de begues», ens trobem 130 focs, un petit descens respecte de 1359-1360. La distribució és similar a la de 1337: 27 al castell d'Eramprunyà (respecte dels 31 de 1337), 26 a la Roca (respecte de 40) i 33 a Sant Climent (respecte de 29).

Per obtenir el quadre sencer de l'evolució poblacional en el conjunt del terme d'Eramprunyà, als focs de ciutadans i cavallers cal afegir els pertanyents a l'Església, que tributaven a part dels focs dels cavallers. A partir d'aquestes dades, podem construir la taula demogràfica següent:

Any		1337	1359-60	1365	1378
Begues	d'església	-	3	3	3
	de cavaller	-	79	44	31
Sant Climent	de cavaller	29	-	33	32
	d'església	-	18	15	20
Sant Miquel d'Eramprunyà	d'església	-	13	0	4
	de cavaller	31	29	27	27
La Roca	de cavaller	40	30	26	23
La Sentiu	de cavaller	-	18	17	14
Sant Pere de Gavà	d'església	-	3	0	0
	de cavaller	-	36	37	37
Torre Perellona	de cavaller	-	10	10	-
Viladecans	d'església	-	11	0	13
	de cavaller	-	33	46	30
Torre Burgesa	de cavaller	-	-	-	2
Castelldefels	d'església	-	0	0	7
	de cavaller	-	39	42	26
Total	totals	entorn 350	322	300	269

Per al terme d'Eramprunyà, amb les anteriors dades i les dels fogatjaments posteriors, establim la següent evolució:

1359:	322 focs	1425:	250 focs
1365:	300 “	1497:	142 “
1378:	269 “	1516:	160 “
1385:	268 “	1553:	134 “

Una depreciació poblacional molt notable, del 62%, al llarg de dos-cents anys. Resulta molt significatiu comparar aquesta tendència amb els focs de propietat directa dels Marc (els seus homes propis), en els quals aquesta catàstrofe demogràfica no s'aprecia:

1337:	100 focs	1385:	114 focs
1359:	138 “	1479:	109 “
1365:	130 “	1516:	129 “
1378:	113 “	1553:	134 “

Entre 1365 i 1385 el descens pot ser causat per la pesta. Entre 1385 i 1479 els Marc han comprat, successivament, la Sentiu, Castelldefels, Gavà i la Pobla de n'Horta, però aquesta política d'àmplia concentració amb prou feines els fa mantenir el nivell de focs propis de mitjan segle XIV. Aprofundint per a localitzacions més concretes, per exemple, a la Casa de la Roca:

1337:	40 focs
1359:	30 “
1365:	26 “
1381:	23 “

Dades que mostren un impacte de la crisi en alguns llocs d'Eramprunyà de fins al 43% en només 45 anys. Per a l'actual terme de Gavà (parròquia de Sant Pere de Gavà i Sant Miquel d'Eramprunyà, figura 3), que inclou els nuclis de la Sentiu, la Roca, Gavà, la torre Perellona i Eramprunyà, tenim:

1365:	117 focs	1425:	80 focs
1378:	105 “	1479:	42 “
1381:	106 “	1516:	47 “
1413:	80 “	1553:	37 “
1421:	70 “	1599:	53 “

El punt més baix del poblament s'assoleix a mitjan segle XVI. A partir d'aquest mínim, la lenta recuperació demogràfica serà ja un fet.

2. 3. La política senyorial dels Marc i la reacció remença

La reacció dels pagesos, l'oposició a l'estat de coses instaurat a partir de la revolució feudal de mitjan segle XI, no era nova. De finals del segle XII o principis del XIII tenim notícies que els caps de casa de Gavà, en nombre de 30, feien reunions per oposar-se al poder feudal que els oprimia.³⁴ Dècades després, hom esmenta fins a 89 caps de casa reunits en assemblea.³⁵ En el segle XIII són constants les queixes dels remences d'Eramprunyà que arriben a la Cort. Un altre problema era aclarir a qui corresponien els drets senyorials, si al monarca, senyor directe d'Eramprunyà, o al castlà, especialment greu per als *mitgers*, que tenien doble dependència respecte de les dues parts.³⁶ D'aquesta època tenim notícies de l'alliberament de certes servituds per part d'alguns pagesos del terme, redimides directament al rei.³⁷ Tenim més notícies de principis del segle XIV que ens mostren un cert grau d'organització pagesa, coincidint amb el zenit de la fase expansiva del camp català: l'any 1337 cent remences d'Eramprunyà compraren a Pere Marc I el deure de treballar en reparacions al castell, per quaranta anys, a canvi de 3.000 lliures.³⁸

Però a mitjan segle XIV el cicle expansiu s'acaba i els senyors intenten compensar-ho amb restabliments de masos rònecs i l'actualització de les prestacions senyorials.³⁹

Així, a les acaballes del segle XIV, els Marc intenten frenar la crisi amb nous establiments de terres i l'execució d'un capbreu general del terme. En aquestes dates es recullen confessions i nous establiments d'un centenar de pagesos del terme.⁴⁰ Un treball recent ha constatat que «(...) de 33 masos dins de la Baronia d'Eramprunyà, 6 canvien de nom»,⁴¹ la qual cosa posa en evidència l'existència dels problemàtics masos rònecs, que els senyors d'Eramprunyà restableixen a pagesos ja residents al terme. En altres paraules: els supervivents amplien llurs hisendes amb els béns dels desapareguts.

Pel que fa a l'actualització de les prestacions senyorials, a Eramprunyà, la resistència pagesa a les pretensions dels Marc queda ben palesa a finals del segle XIV a través de les dificultats per capbrevar. Es poden comptabilitzar fins a tres crides reials en què s'obliga els pagesos d'Eramprunyà a fer-ho. La primera és de 1356. El 27 d'abril d'aquell any, Pere III concedeix a Jaume Marc I la facultat de capbrevar davant les negatives dels feudataris d'Eramprunyà a

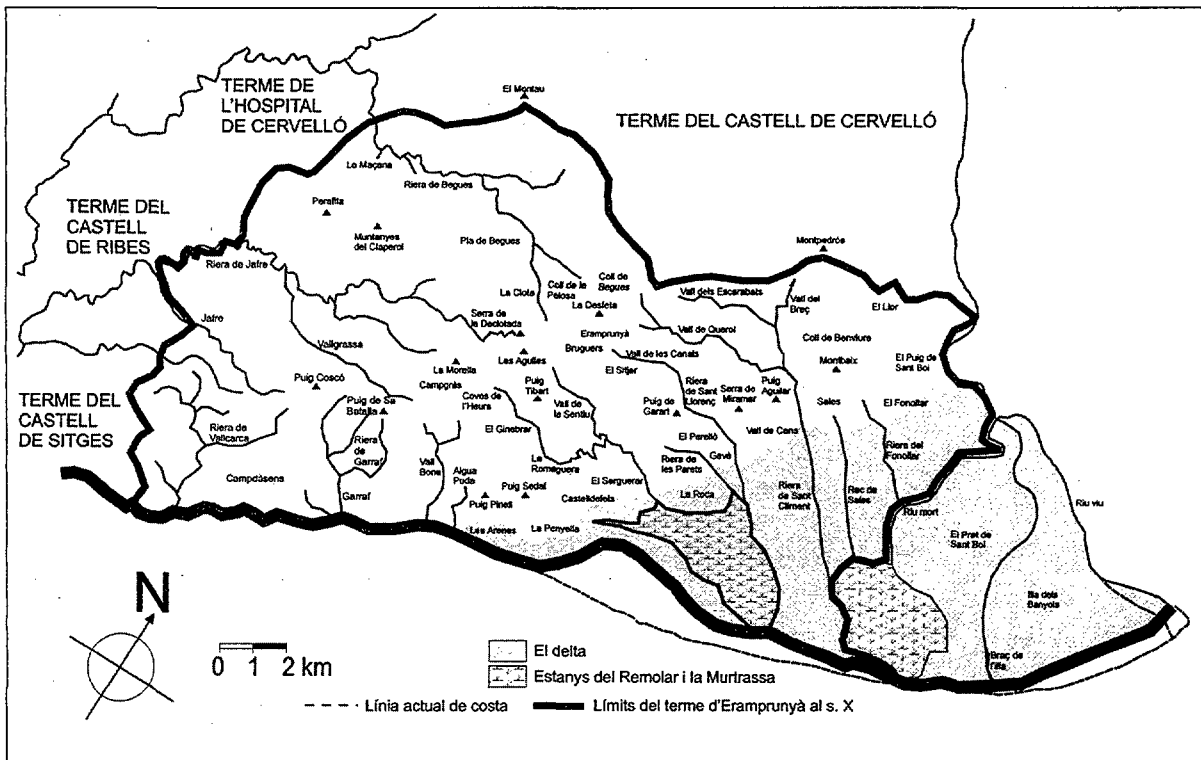

Figura 1.- Mapa físic del delta occidental del Llobregat i del massís de Garraf, on s'assenyalen alguns topònims del segle XIV, junt amb el límit original del terme del castell d'Eramprunyà al segle X (segons un document del 988 publicat per E. Junyent, *Diplomatari de la Catedral de Vic. Segles IX-X. Vol. 4. Ed. Patronat d'Estudis Ausonencs. Vic, desembre de 1987, pàg. 458. doc. 537, que esmenta les afrontacions d'Eramprunyà: de orientis in alveo Lubricato et dirivatur usque in ipsa mare, de meridie in ipsa mare magnam et sic transit usque ad ipso Farello, de occiduo in termino Olerdola sive in locum que dicunt castrum Episcopale, de circi in termino de Cervilione sive in castro de Subiadus*).

declarar els seus censos.⁴² L'any 1398, el dia 13 de desembre, el rei Martí ordenava al veguer de Barcelona i de València, i al veguer i batlle de Vilafranca del Penedès, que exigissin als pobladors del terme d'Eramprunyà les declaracions dels censos a Jaume Marc II.⁴³ I encara el 7 de febrer de l'any següent, el rei Martí insistia al batlle de Barcelona o al seu lloctinent, perquè els homes d'Eramprunyà declarassin els censos a Jaume Marc II.⁴⁴ De fet, a cada successió a Eramprunyà, els conflictes eren presents entre vassalls i senyors.

Desconexem en detall el resultat d'aquesta política obstruccionista, però sabem que a principis del segle XV, concretament de 1410, ja hi ha indicis de diferenciació pagesa a Eramprunyà, com esmenta l'acta de reconeixement de vassallatge feta al nou senyor Lluís Marc:⁴⁵ «prestiterunt sacramentum et homagium in manu et posse dicti Lodovici, comendatum iuxta constitutionis, [...] illi qui sunt homines proprii sacramen-

tum et homagium proprietatis et fidelitatis, et illi qui non sunt proprii sacramentum et homagium fidelitatis».⁴⁶ Fem notar l'explícita existència dels dos tipus de servitud: la dels homes propis, en clara referència als remences, que han de jurar homenatge personal, i la dels no propis, que només han de jurar fidelitat i homenatge per les terres que menen.

Foren precisament els remences els qui iniciaren un ampli moviment insurreccional que els havia de permetre abolir alguns mals usos, tot i que probablement els seus objectius eren més amplis. Paral·lelament, l'enriquiment d'alguns pagesos supervivents i la incipient diferenciació pagesa fornien de líders aquest moviment. D'altra banda, l'escassetat de braços disponibles dificultava el manteniment de la subjugació feudal. Tot un seguit de condicionants contradictoris que pertorbarien profundament el sistema social feudal. Així, l'any 1448, els síndics remences obtingueren de la reina Maria, lloctinent del Principat,

permís per recaptar, per reunir-se i per elegir síndics.⁴⁷

Les reunions es podien fer, sense presència d'oficials reials, sempre que no sobrepassessin les deu persones. No són gens estranyes l'estupor i la preocupació que aquest gir de la corona va provocar als senyors d'Eramprunyà. A finals de 1448, la reina Maria expedia les ordres oportunes per posar sota la seva protecció i guiatge els remences d'Eramprunyà, amb l'única condició que demanessin i obtinguessin permís de reunió de Lluís Marc i del seu fill Jaume Marc III. Poc després els autoritzava a començar la recaptació, mitjançant repartiment veïnal (*talls*).⁴⁸ Els Marc van pledejar amb el Reial Patrimoni,⁴⁹ però degueren de perdre: a finals de 1449 ja s'efectuaven cobraments entre els pagesos de Sant Climent, Sant Cristòfol de Begues, Sant Miquel d'Eramprunyà i les muntanyes i pujols del voltant, a raó de 3 florins per foc remença. De fet, a la fi de 1449, ja eren 18.000 els pagesos catalans que havien satisfet la quota.⁵⁰ El pagament no havia estat del tot voluntari: alguns remences d'Eramprunyà s'hi van resistir, però la reina, el de novembre, havia ordenat que se'ls obligués a pagar.⁵¹ L'alliberament d'altra bona part dels remences d'Eramprunyà es degué formalitzar aleshores, ja que de 1458 s'ha conservat una concòrdia entre Francesc i Ausiàs Marc (fills de Lluís Marc) que especifica que percebien «preus en el cas de remences», i que esperen rebre fins a 82 lliures 10 sous «per via de remença, o en altra manera».⁵²

3. Els Marc, de reialistes fidels a pactistes militants

3. 1. Els Marc en l'entorn polític de l'època

Com se sap,⁵³ els Marc compraren la senyoria d'Eramprunyà l'any 1323. Divuit anys abans, des de 1305, eren ja senyors de la Casa de la Roca,⁵⁵ antiga quadra amb terme propi situada entre Gavà i Castelldefels. Aquesta Casa de la Roca fou una possessió que els Marc tendiren a reservar, al llarg del segle XV, per a llurs hereus primogènits.⁵⁶

La procedència dels Marc era ciutadana. Notaris barcelonins, de possible ascendència jueva,⁵⁷ l'any 1360 i gràcies a la protecció reial sobre Jaume Marc I, adquiriren el rang de cavallers. Un ennoblement que no s'estengué immediatament a totes les branques familiars (figura 4): de les conegudes a finals del XIV, només dues (Eramprunyà i València) seran cavallers.⁵⁸ Era un fet habitual a les grans famílies burgeses, que d'aquesta manera podien gaudir alhora, com a col·lectiu, dels privilegis militars i de les llicències comercials dels ciutadans.⁵⁹

Els Marc d'Eramprunyà no foren grans nobles. Foren, això sí, cavallers destacats. En el moment del seu màxim apogeu no arribaren a sobrepassar els 150 focs, nombre petit comparat amb el que habitualment posseïa l'alta noblesa. (Per exemple, els comtes d'Empúries, de Cardona, de Pallars o de Prades, amb 4.600, 4.000, 2.000 i 1.600 focs, respectivament).⁶⁰ Tanmateix, saberen fer-se un lloc a la Cort reial. Pere Marc II, d'escriptor reial arribà a conseller privat del rei. La col·laboració continuà amb Jaume Marc I i Jaume Marc II, el poeta que l'any 1393 rebé del rei Joan I l'encàrrec d'organitzar el primer Consistori de la Gaia Ciència.⁶¹ Tanmateix, aquest favoritisme reial també donà maldecaps a la família: l'any 1396, a la mort de Joan I, amb altres consellers reials, Berenguer, oncle de Jaume Marc II, fou empresonat i jutjat per representants de les ciutats del Principat, acusat de corrupció;⁶² textualment, d'«apropriar-se o fer-se apropiari e donar o fer donar a sos complices e sequasses alguns bens, drets, regalies e jurisdiccions».⁶³ Una tensió entre corona i burgesia que Jaume Marc II patí en pròpia carn quan els consellers barcelonins es negaren a donar suport econòmic als Jocs Florals en rebutjar una proposta que el senyor d'Eramprunyà els trametia de part del consell privat del rei.⁶⁴ De fet, l'enfrontament entre aristocràcia i burgesos fou palès a finals del XIV,⁶⁵ i augmentaria durant tot el XV.

Aquests entrebancs en la carrera palatina dels Marc foren superats gràcies de nou al favoritisme del rei Martí I: l'any 1398 Jaume Marc II havia estat escollit diputat del braç militar a la Generalitat, càrrec que exercí fins a la seva mort, el 1410,⁶⁶ i l'any 1399 tornà a ser mantenidor dels Jocs Florals.

Els Marc d'Eramprunyà no tingueren protagonisme durant l'interregne i el Compromís de Casp: Jaume Marc II era molt vell (devia tenir aleshores uns 72 anys) i morí entre el 5 de maig i l'1 d'agost de 1410, abans que el Parlament iniciés les sessions a Montblanc, el 3 d'agost. El seu fill i hereu a Eramprunyà, Lluís Marc, només ens consta que participés en aquest Parlament en una sola ocasió, i encara a través de procurador: el dimarts 19 de març de 1411, en plena discussió sobre l'espínosa qüestió de la «presidència» del Parlament. En aquesta situació, la major part dels nobles i cavallers catalans (uns quatre-cents) s'inclinaven a favor de no delegar la sobirania del Parlament tot mantenint intactes les possibilitats de Jaume d'Urgell. Lluís Marc donà el seu suport a la causa majoritària. Es desvela així que els Marc eren partidaris, com la majoria del braç nobiliari català, de la causa de Jaume d'Urgell, si més no a principis de

Figura 2.- Fotografia antiga (principis segle XX) del castell d'Eramprunyà. Els senyors del castell tenien el dret d'obligar els vassalls del terme a treballar gratuïtament en la conservació d'aquesta fortalesa.

Articles

1411. Un altre dels Marc que hi participà fou el cosí barceloní de Lluís Marc d'Eramprunyà, de nom també Jaume, que assistí a les sessions del 19 i el 23 de març, i dels 25, 26 i 27 de juny de 1411. El seu vot delegat en l'afer de la «presidència» figurava també als rengles dels partidaris del comte d'Urgell.⁶⁷ Aquest Jaume Marc,⁶⁸ ennoblit amb el grau de cavaller, era fill de Lleó Marc, el germà petit de Jaume Marc II d'Eramprunyà, que havia continuat vivint a Barcelona, tot renunciant a l'estatus de cavaller, i s'havia dedicat als negocis mercantils i financers amb èxit notable. Lleó Marc fou membre del municipi barceloní, i exercí el càrrec de jutge d'imposicions a la Llotja, l'any 1387. Segons ha estat dit d'ell, «fou un d'aquells grans mercaders catalans que a l'Àfrica, a Orient i arreu de la Mediterrània entronitzaren el poder de Catalunya».⁶⁹

Malgrat haver mostrat inicialment inclinació envers Jaume d'Urgell, un cop entronitzat Ferran d'Antequera, després del Compromís de Casp, i igual que la pràctica totalitat de la classe dirigent catalana (sobretot a partir de les concessions fetes pel monarca a les Corts de 1413), els Marc l'acceptaren com a rei sense protesta. I no solament s'abstingueren de participar en la revolta de Jaume d'Urgell, sinó que a més, el 26 de juny de 1413, quan el rei Ferran I féu públic a les Corts el veredict contra el revoltat, Jaume Marc de Barcelona fou un dels assistents que subscriuí l'acord unànim de les Corts amb la sentència de presó perpètua per al comte *dissortat*.⁷⁰ L'adaptació a la nova dinastia era plena: poc després, Jaume Marc apareix exercint d'uirer d'armes del príncep Alfons, fill de

Ferran.

Passà el mateix amb la branca valenciana dels Marc: Pere Marc III, germà de Lleó i Jaume II, poeta també com ells i pare d'Ausiàs Marc, fou un dels primers cavallers que intentà impedir la revolta del d'Urgell. Tancat amb ell a la ciutat de Balaguer, moriria de vell just abans que comencés el definitiu setge per part de les tropes de Ferran d'Antequera, fent funcions de mitjancer de part de l'infant Alfons d'Aragó, comte de Gandia.⁷¹

També Lluís Marc d'Eramprunyà s'apressà a guanyar la confiança del nou monarca. D'aquests anys hi ha documents que l'esmenten com a cambrer del rei Ferran.⁷²

Com que els Marc d'Eramprunyà no tenien grans possessions feudals, la seva posició social depenia enormement del favor reial, que es mantingué en els primers anys del segle. Però l'allunyament d'Alfons *el Magnànim* del Principat jugà contra la seva significació social. Més encara quan aquest allunyament coincidí amb l'agreuament definitiu de la crisi econòmica, social i institucional que s'havia iniciat a mitjan segle XIV amb l'arribada de les terribles pestes. Orfes, a partir de 1432, del seu reial protector, embarcat en l'empresa napolitana, els Marc tendiren a engruixir aleshores les files de la petita noblesa descontenta (figura 5).

Els Marc són encara, a la mort de Ferran I, homes de

confiança dels monarques: Jaume Marc fou el primer en la llista de cavallers convocats al Parlament de Barcelona de 1416,⁷³ en les quals participà també Lluís Marc.⁷⁴ Però en aquestes Corts, per primer cop, es produí un trencament violent entre el rei i el braç militar, que no acceptà el donatiu demanat pel monarca.⁷⁵ Podem situar aquí el trencament dels Marc amb la política reial al Principat.

Un segon indici de l'acostament dels Marc al partit aristocràtic el dona la seva participació en el complot de Molins de Rei, l'any 1418.⁷⁶ Encara avui ens apareix com un fet confús, però els seus protagonistes lideraren després l'oposició parlamentària a la monarquia i donaren lloc al partit de la Biga.⁷⁷ El 12 de febrer de 1418 el comte de Pallars s'entrevistà amb alguns barons, cavallers i consellers de Barcelona en una torre prop de Sants.

El batlle general de Catalunya, en informar el rei d'aquestes reunions, explicava que els barons i cavallers tractaven amb els consellers barcelonins "per interposades persones", esmentant com un d'aquests mitjancers "un que solia ésser del vostre braç", en referència a Jaume Marc de Barcelona.⁷⁸ I afegia: "encara no sé que els del dit braç militar sien stat ensemps amb los consellers, però som cert que contínuament tracten; llur tracte és molt secret e amb grans juraments". Els conferenciants, com a primera exteriorització de la protesta col·lectiva, convocaren una junta a Molins de Rei, on acudiren molts barons, cavallers i representants de les viles del Principat, i acordaren exigir al rei, que llavors era a València, una nova convocatòria de Corts.⁷⁹

La participació de Lluís Marc a les Corts del Magnànim fou sovintejada, com la del seu cosí Jaume. Destaquem la presència d'ambdós Marc en les Corts de Sant Cugat-Tortosa de 1419-14, on sembla que es rellevaven l'un a l'altre.⁸⁰ El senyor d'Eramprunyà estigué present el dia 13 de setembre, quan fou presentat a Cort el capítol XVI, "De aquells qui han fet contra constitucions e capítols de Cort",⁸¹ transcendent disposició que instaurava el control del Parlament sobre els actes reials. No solament això; quan les Corts es traslladaren a Tortosa, a principis de 14, els Marc deixaren d'anar-hi. Però a finals de març hi tornaren.⁸² Essencial per identificar el seu posicionament polític és la sessió del 28 de març, en què Alfons IV acceptà l'esmentat capítol XVI, i la Cort escollí Jaume Marc com un dels inquisidors encarregats d'investigar quins oficials reials havien vulnerat les constitucions de Catalunya.⁸³ El càrrec fou ocupat, car poc després

trobem referències seves exercint aquesta activitat.⁸⁴

Aquest càrrec, creat puntualment per controlar uns excessos dels oficials reials, serviria més endavant a la noblesa catalana per reivindicar que els diputats de la Generalitat tinguessin, de forma permanent, jurisdicció per controlar els actes dels oficials reials.⁸⁵

Els reis no restaven inactius davant d'aquesta activitat opositora. Amb concessions particulars, intentaren d'atreure's alguns aristòcrates cap al seu partit. El dia 30 de març de 14, dos dies després que Jaume Marc fos elegit inquisidor contra els oficials reials, Alfons IV aprovà, ratificà i confirmà al seu cosí Lluís les immunitats i franquícies pertanyents al senyoriu d'Eramprunyà.⁸⁶ Emmarquem aquesta concessió en una època en què els oficials de la corona al Principat intentaven iniciar, des de 1416, una àmplia operació de recuperació de jurisdiccions i de drets que havien estat acumulats al llarg dels segles per la noblesa,⁸⁷ i Alfons IV intentà de guanyar-se els Marc mitjançant l'assegurança que els seus vells drets feudals no serien tocats.

Una nova donació reial es produí el 20 d'agost de 1421, mitjançant la qual Alfons IV atorgà a Lluís Marc el dret d'imposar als vassalls sises i taxes per reconstruir el castell d'Eramprunyà.⁸⁸ Cal relacionar aquesta nova concessió amb els enfrontaments a les Corts de Tortosa-Barcelona de 1421-1423, en les quals participaren Jaume i Arnau Marc per la banda barcelonina, i Lluís Marc per la d'Eramprunyà,⁸⁹ tot i que no fou suficient per incorporar els Marc al partit reialista: en el trencament d'octubre de 1421 entre partidaris i contraris a les pretensions d'Alfons IV (bàndols que prefiguraren els qui després lluitarien a la guerra civil de finals de segle),⁹⁰ els Marc apostaren decididament pel partit aristocràtic. Així, Lluís, Jaume i Arnau figuren a la llista d'adherents al comte de Pallars.⁹¹ I Lluís Marc és un dels signants de la proposició contrària a trametre més diners i armes al rei fins que no fossin satisfets els greuges presentats a Corts.⁹² De fet, l'enfrontament dels Marc contra la política reial s'incrementà en passar els anys. Significativament, el favor reial davallà en la mateixa mesura. Si a les Corts de 1416 Jaume Marc era el primer cavaller convocat, en les de 1419-14 ja és el tercer; en les de 1421-1423 és el setè; en les de 1431-1434 el primer dels Marc figura en lloc tretzè, i en les de 1436-1437 en el vint-i-unè.

Un desfavor reial que no els privà de protagonisme. A les Corts de Tortosa de 1429-1430, en què participaren Arnau, Lluís i Jaume Marc,⁹³ aquest darrer és membre de la comissió redactora de la resposta al parlament

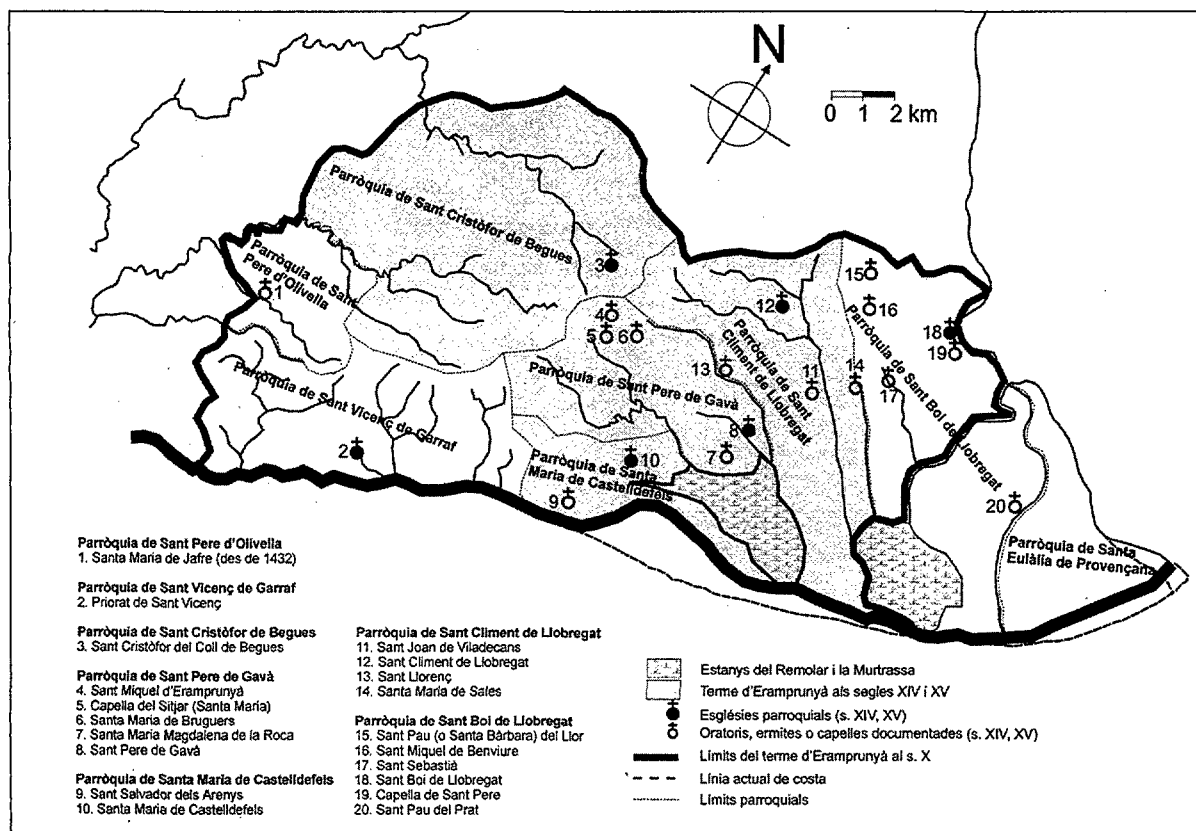

Figura 3.- Mapa del terme d'Eramprunyà on s'assenyalen els límits parroquials al segle XIV, que pràcticament coincideixen amb els actuals termes municipals, així com les esglésies parroquials i les diverses capelles documentades coetàniament.

inaugural del monarca, que llegeix en persona davant del plenari el dia 2 de gener de 1430,⁹⁴ un discurs transcendent que significarà l'inici de l'intrusisme de les Corts en els afers familiars dels Trastàmara a Castella.⁹⁵ A les Corts de 1431-1434, en què tornen a participar Jaume i Arnau per la banda barcelonina, i Lluís i el seu jove fill Jaume per la d'Eramprunyà,⁹⁶ aquest darrer fou un dels habilitadors d'aquelles Corts,⁹⁷ i també un dels tractadors amb el rei dels capítols sotmesos a aprovació.⁹⁸

Els enfrontaments arribaren al clímax durant les Corts de Barcelona de 1436-1437, en què també participaren Jaume i Arnau Marc de Barcelona i Lluís i son fill Jaume d'Eramprunyà.⁹⁹ En el transcurs de les seves tempestuoses sessions, el 27 de juliol de 1436 la reina lloctinent Maria féu empresonar cinc membres de les Corts, entre ells els cosins Lluís i Jaume.¹⁰⁰ «durant la present Cort es stat fet cert proces en virtut del Usatge "Juditium in curia datum", etc. contra alguns barons e cavallers [...] e per vos, Senyora, foren manats esser presos, e son stats posades guardes en lurs cases, occu-

pades jurisdiccions, mudant oficials en lurs viles e castells, soltants e prestants de nou juraments e homenatges».¹⁰¹ L'origen era llur oposició a la cessió de les galeres de la Generalitat i de 8.000 florins per a la guerra del rei a Nàpols. Els greuges no foren reparats fins al 18 de març de 1437.

A partir d'aquest ensurt, els Marc semblen desvincular-se de l'alta política: participen poc en el Parlament de Barcelona de 1438,¹⁰² i no prendran part ni a les Corts de Tortosa de 1439 ni a les de Lleida de 1440 ni a les de Tortosa de 1442-1443.¹⁰³ En canvi, els mateixos Marc participen en les de Barcelona de 1446-1448,¹⁰⁴ el penúltim intent reial per atreure's la noblesa,¹⁰⁵ en les quals Jaume Marc de Barcelona torna a ser el primer de la llista de cavallers convocats. Després, en fracassar aquest acostament, vindrà el cop de timó proremença entre 1448 i 1452, i els subsegüents plets dels Marc amb la corona per aquesta causa.

Durant l'etapa caracteritzada com de «vacil·lació reial», entre 1452 i 1455,¹⁰⁶ Jaume Marc de Barcelona

torna a ser el primer cavaller convocat a les Corts de Perpinyà de 1449-1453, en les quals participaren també son germà Arnau, son fill Pere, son cosí Lluís i el fill d'aquest, Jaume,¹⁰⁷ i Lluís Marc ho és en les de Barcelona de 1454-1458, en les quals participà amb son fill Jaume i Pere de Barcelona.¹⁰⁸

En aquestes Corts, Lluís Marc fa costat al comte de Prades en la discussió sobre el proteccionisme a la flota catalana.¹⁰⁹ Paradoxalment, hi destacà, com a aferrissat reialista, Pere Marc de Barcelona.¹¹⁰

A partir de 1455, el rei repregué la seva política tradicional d'oposició a les demandes aristocràtiques, i a les Corts de 1460 de Barcelona-Lleida, on també participen Pere Marc de Barcelona i els germans Jaume Marc i Francesc Marc d'Eramprunyà, aquests darrers fan costat, no cal dir-ho, al braç militar contra Joan II.¹¹¹ Tot i això es detecta un cert assuaujament en les relacions entre els Marc i la monarquia. Així, a les acaballes del regnat, veiem el nét de Lluís Marc, Jaume Marc IV, a Nàpols, a la cort del Magnànim.

En morir el rei Alfons el 27 d' abril de 1458, Jaume Marc IV fou un dels ambaixadors tramesos pel seu fill natural Ferran al successor Joan II per informar-lo oficialment del traspàs del rei, i demanar-li ajut per combatre la rebel·lió dels nobles napolitans que s'havien revoltat només conèixer la notícia de la mort d'Alfons.¹¹²

La presència de Jaume Marc IV d'Eramprunyà a la cort de Ferran de Nàpols torna a estar documentada més endavant, quan l'any 1460 Jaume Marc IV arribava a Barcelona «demanants de part del rey de Nàpols ajuda, per ço com tot aquell regne's reballave».¹¹³

Més dades de la seva estada les tenim l'any 1462, quan el seu pare, Jaume Marc III, li atorgà poders per reclamar el retorn d'un préstec de 1.000 ducats lliurat a «l'il·lustríssim Fernando», rei de Nàpols i Sicília per fer front a la revolta nobiliària.¹¹⁴

En definitiva, sembla clar que, al llarg d'aquest segle, els Marc passen d'un acostament al monarca, abans de 1416, a una postura d'oberta oposició entre 1416 i 1455. En l'època posterior, és a dir, a partir de 1455, l'actitud dels Marc deixa de ser unànime: mentre que Jaume Marc III sembla decantar-se pel partit aristocràtic, el seu fill Jaume Marc IV se'ns presenta tot fent costat als reis, com el parent Pere Marc de Barcelona, qui veiem plenament integrat al bàndol reialista.

3. 2. Els Marc enfront de Barcelona i dels altres feudals del terme

Com s'ha remarcat per al cas de Viladecans,¹¹⁵ una constant de la política local dels Marc fou la incorporació al senyoriu d'Eramprunyà de totes les jurisdiccions feudals que esquarteraven el territori i les rendes del terme (figura 6).¹¹⁶

Si bé durant l'etapa de domini reial sobre Eramprunyà diversos territoris que antigament hi eren integrats s'anaren segregant (Sant Boi, el Llor, Campdàsens, Garraf i Jafre, en diverses etapes entre principis del segle X i principis del XIV), amb els Marc fou ben diferent. L'entrada fou ja de cavall sicilià: si l'any 1323 compren el senyoriu, el 1324 obren plet per aclarir els drets i les jurisdiccions existents en el terme.¹¹⁷ La sentència arbitral de 1327, dictada al puig de Montbaig,¹¹⁸ fixa clarament els termes i les jurisdiccions dels diferents senyors. Deu anys després, el 1337, Pere Marc I exerceix el dret de fadiga i compra a Blanca de Centelles la castlania d'Eramprunyà, que, alienada com a mínim des de 1068, s'emportava una bona llesca de les rendes d'Eramprunyà.¹¹⁹ Després, els feudataris independents que existien en el terme (els Papiol, Fomollar, Vilarnau, Thogores, Ribes, etc.) van venent llurs feus al senyor.¹²⁰ L'any 1390 els Marc posen plet contra el priorat de Sant Vicenç de Garraf, per delimitar exactament drets i termes entre els dos dominis.¹²¹ Amb el nou segle, l'any 1427,¹²² prèvia sentència judicial, Berenguer de Relat ha de vendre el domini útil de Castelldefels (la propietat eminent era conservada pel monestir de Sant Cugat) a Lluís Marc. Per aquesta època, després de pugnes constants,¹²³ compren la casa i possessions de la Sentiu.¹²⁴ A mitjan segle XV havien aconseguit concentrar tota la senyoria en les seves mans, excepte els termes governats pels Burgués, rics ciutadans amb enorme poder al Consell de Cent barceloní: Gavà, Viladecans, la Torre Burgesa i la Pobla de n'Horta.¹²⁵

Josep Eixarch, en la seva tan documentada obra sobre les arrels de Viladecans, suposa que, en el marc d'aquesta dinàmica, hi hagué un cert enfrontament o, com a mínim, rivalitat entre aquestes dues famílies, per raó del domini de Gavà i Viladecans. Tanmateix, és cert això? Nosaltres no ho creiem. Si bé a principis del segle XIV hi van haver diferències (que acabaren amb la sentència arbitral del puig de Montbaig de 1327), al llarg del segle XV creiem que entre els Marc i els Burgués hi ha més signes d'acostament que de rivalitat.

Són diversos els signes que ens parlen d'aquesta entesa. De primer, és clar, hi ha el fet que tant els Marc com els Burgués formen part de la petita noblesa d'òrgens ciutadans, els qui engruixiran el partit aristocràtic durant el regnat d'Alfons el Magnànim. Una altra mostra que els Marc no són enemics dels Burgués la trobem entre 1493 i 15, quan un Lluís Marc, nét de l'homònim que governava Eramprunyà a mitjan segle XV, es casà amb Beneta Burgués, filla de Ponç Burgués, senyor de la Torre Roja, i esdevingué per tant hereu d'aquesta possessió.¹²⁶

Articles

L'any 1444 marca una fita en la política viladecanenca dels Burgués. En aquesta data, Alfons el Magnànim els referma mitjançant un document en els seus drets alodials i jurisdiccional en els termes de Gavà, Viladecans i Torre Burgesa.¹²⁷ Quin és el sentit d'aquest document? Eixarch creu que és un suport enfront d'unes suposades intencions annexionistes dels Marc, però aquesta conclusió el condueix a una contradicció: malgrat la confirmació, cinc anys després la vila de Gavà és adquirida pels Marc. Creiem que la vàlua del document no té relació amb els Marc, sinó enfront dels oficials reials, en una època en què la monarquia intenta recuperar certes jurisdiccions que estaven en mans nobles. Una protecció reial que no tindrà res a veure amb la fallida econòmica dels Terré, successors dels Burgués, que l'any 1449 els obligà a vendre la vila de Gavà i la Pobla de n'Horta.

Dos anys abans, Lluís Marc havia incorporat també al

senyoriu la Casa de la Roca, que el 1347 havia passat del desheretat Pericó Marc als seus descendents Lacera i Rosanes.

D'altra banda, la inclusió dels Marc al partit aristocràtic permet de contextualitzar una sèrie d'enfrontaments entre els senyors d'Eramprunyà i funcionaris municipals barcelonins.

Cronològicament, el primer incident que coneixem es remunta al març de 1423, data en què Lluís Marc requereix el mostassaf de Barcelona tot queixant-se-li que «ell, o pescadors nuncis o ministres seus, havien anat al terme del dit castell de l'Aramprunyà, a la ribera del mar, prop de la casa anomenada Castelldefels, havent manat els pescadors d'allí que portessin a Barcelona el peix que prenguessin i havent-los fet prestar sagrament d'això, diu el baró, "que sos depenents per inadvertència ho haguessen fet ho haurien fet mal"». ¹²⁸ Més endavant, el maig de 1439, ¹²⁹ tornem a tenir documentat un nou incident, aquest cop per un tema de pastures. Cinc anys després, el 1444, any precís d'emissió del privilegi reial als Burgués, un nou fet evidencià l'enfrontament entre senyors d'Eramprunyà i ciutadans barcelonins: «La diada de Sant Jordi de l'any 1444 [...] capitanejats pel famós Joan Torrelles [...] un grup format per mossèn Jaume Marc, del castell d'Eramprunyà [...] i altres, entraren violentament a la ciutat, armats de llances i ballestes, i penetraren per la força a la casa d'en Pere dez Torrent, antic conseller, i del seu gendre Pere Johan Ferrer». ¹³⁰

8 - GAVA.—Ermita de Ntra. Sra. de Brugués.
Castell d' Aramprunyà

Figura 5.- Fotografia antiga (principis del segle XX) del castell d'Eramprunyà. Els castells van ser, al llarg del segle XV, el darrer refugi de la petita noblesa descontenta, que maldava a les sessions de les Corts per mantenir els seus privilegis i, sobretot, les seves rendes, afectades per la greu crisi secular.

A més a més, pel que fa a les relacions d'altres senyors deltaics amb la ciutat, cal assenyalar els mítics enfrontaments guerrers entre Joan de Torrelles i el consistori barceloní.¹³¹ Són exemples força significatius perquè, tot i que ens mostren una divisió territorial ben palesa (la ciutat enfrontada als barons de les rodalies), si tenim en compte que molts d'aquests barons formaven part de l'alta oligarquia de la ciutat (amb uns llaços familiars ben fermes encara, com en el cas dels Marc d'Eramprunyà i Barcelona) i que la noblesa territorial és perfectament assimilable a la ciutadana,¹³² ens adonarem que cal interpretar-los no únicament en el sentit territorial, sinó també, més acuradament, en el context dels enfrontaments entre oligarquia i menestralia que es donen coetàniament a les ciutats. L'episodi de 1444 que acabem d'esmentar, juntament amb la comprovada militància buscaire de Pere Destorrent, suporta plenament la ubicació dels Marc en el partit antireialista de la *Biga*. No diem res de nou. Ja Fernández Trabal, en un treball força antic,¹³³ va remarcar la connexió entre oligarquia urbana i aristocràcia rural, i il·lustra el cas amb els enfrontaments dins del Consell de Cent per l'aixecament del sacramental, l'estiu de 1425, contra Joan Burgués, senyor de la Torre Roja.

4. Conclusions

Pierre Vilar, en revisar els aspectes desencadenants de la crisi del segle XV, no s'està de remuntar-se a l'època de les grans pèrdues de collites, el 1333 («lo mal any primer») i l'arribada de la Pesta Negra el 1348. En aquesta línia, i malgrat l'aparent brillantor social dels senyors d'Eramprunyà, llurs dominis havien caigut en una crisi profunda. Si hem de fer cas al descens del valor del senyoriu, entre 1323-1337 i 1500 la pèrdua serà del 75%, magnitud comparable al 62% de reducció del nombre de focs en el terme.

Crisi demogràfica, però també social, que marcà profundament la política senyorial dels Marc que, tot i intentar la consolidació de l'autoritat senyorial i la percepció plena dels drets senyorials mitjançant capbreuacions generals i restabliments de terres i masos rònecs, topà alhora amb la resistència d'una pagesia organitzada i amb una actitud contrària de la monarquia. Una situació que, de retruc, conformà la posició política dels Marc en l'àmbit català, com fa evident la coincidència entre la periodització de les èpoques de bona o mala relació dels Marc amb els monarques i les actituds polítiques reials en la qüestió dels remences.

S'imposava per tant una estratègia alternativa. Així, si

com corresponia a una jurisdicció senyorial forjada durant l'alta edat mitjana, el terme d'Eramprunyà era la seu d'una intricada xarxa de dependències feudals, l'objectiu dels Marc va ser la seva simplificació i la concentració de tot el domini en llurs mans, és a dir, la constitució d'una veritable baronia, on la complexa piràmide feudal queda substituïda per un únic baró sobre uns vassalls aparentment iguals però sobre els quals ja comencen a detectar-se símptomes de diferenciació.

El repàs als fogatjaments revela que, paral·lelament a la lluita per mantenir els drets senyorials, enfront de la tendència monòtona a perdre població en el conjunt d'Eramprunyà i la conseqüent disminució de les rendes feudals (el pastís a repartir es feia cada vegada més petit), la política dels Marc d'acumular les senyories disperses és l'única estratègia reeixida.

És per això que un element fonamental de la política senyorial dels Marc fou la consolidació de llur poder enfront de Barcelona i dels altres senyors feudals del terme. D'alguna manera, aquest procés, seria comparable, a una escala menor, a l'afermament de l'autoritarisme reial enfront dels particularismes nobiliaris i les incipients estructures nacionals de les monarquies veïnes, tan característic del quatre-cents mediterrani, que veu sorgir la figura del "príncep" maquiavèlic.

NOTES

¹ Sigles utilitzades: ABE: Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà. ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó. AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. AHPB: Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona. AJSV: Arxiu de Josep Soler i Vidal (fitxes). AMV: Arxiu Municipal de Viladecans.

² E. SERRA. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona, 1988, p. 39.

³ Com ha remarcat P. BONASSIE [*Catalunya, mil anys enrera*. Barcelona, 1981, vol. II, p. 56], el primer document on apareixen alguns usos feudals és l'encomanament de castlania d'Eramprunyà de l'any 1067.

⁴ Encomanament de castlania de Mir Geribert a Ramon Isimbert de Santa Oliva, 1067. ACA, pergami de Ramon Berenguer I núm. 383, publicat per F. BOFARULL, *El castillo y la baronia de Aramprunyà*, Barcelona, 1911, apèndix, doc. II, p. 151. Encomanament de castlania de Guillem de Santmartí a Pere de Santa Oliva, 1143. ACA, *Fons de Montalegre*, Núm. 633, publicat per F. BOFARULL, *op. cit.*, apèndix, doc. IV, p. 155-156.

⁵ ABE, *Llibre de la Baronia*, f. 111 i s. *Usos, costums i drets pertanyents al castlà d'Eramprunyà en temps de Guillem de Terrassa* (1272), publicat per F. de BOFARULL, *op. cit.*, apèndix IX, p. 167, i ABE, *Llibre de la Baronia*, f. 106v-110v, *Custums del dit castel de Alaprunya*, 1282, publicat per

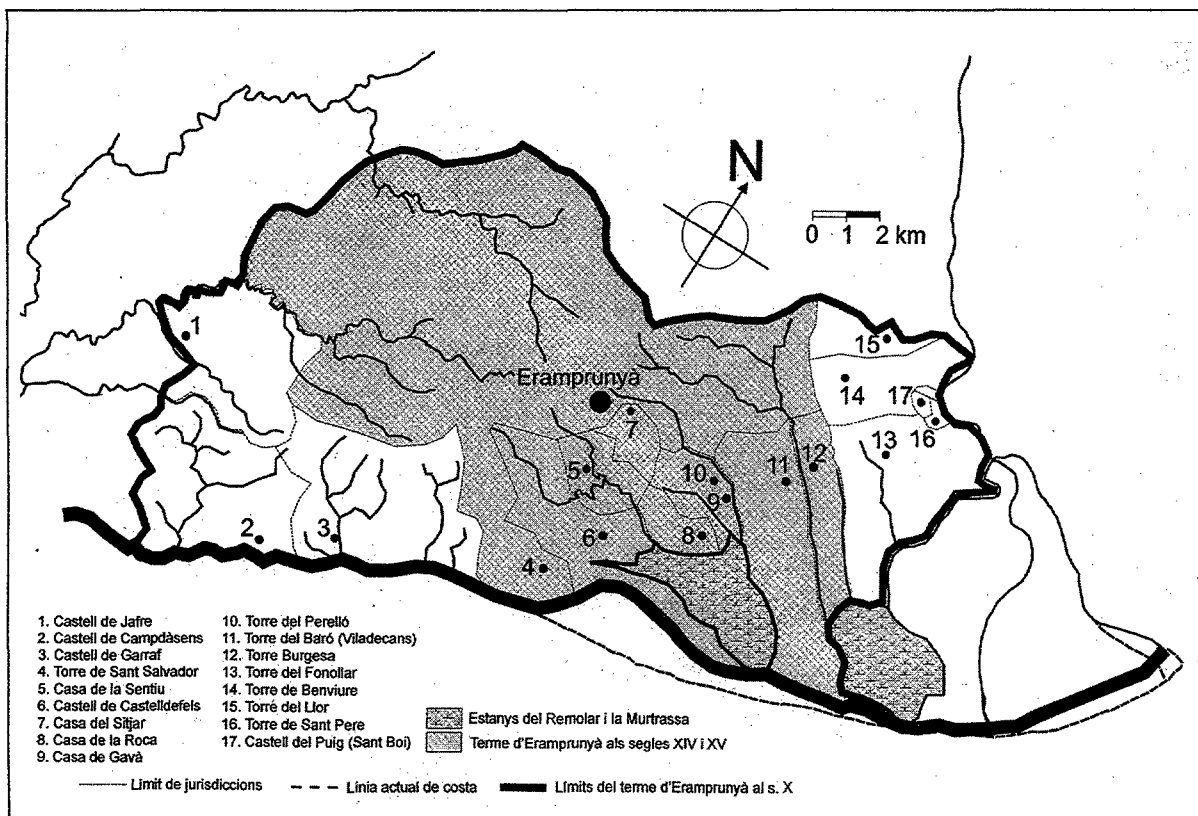

Figura 6.- Mapa d'Eramprunyà on es pot apreciar l'entramat de termes i jurisdiccions feudals sobreposades que existien a principis del segle XIV. Els diversos senyors dels termes eren vassalls del senyor del castell, i ahora s'enduen sucoses llesques del seu delme i d'altres drets senyorials.

E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Madrid, 1905, apèndix X, p. 307-308.

⁶ ABE, *Llibre de la Baronia*, f. 103v-105v, capbreu reial d'Eramprunyà, citat per F. de BOFARULL, *op. cit.*, p. 55.

⁷ ACA, *Reg. gratiarum, Jaume II*, 1327, f. 136 i s., sentència del puig de Montbaig, de 1327, publicada per J. EIXARCH, *Les arrels històriques de Viladecans*, Viladecans, 1989, apèndix, doc. núm. 6, p. 210-215.

⁸ Vegeu un capbreu de 1587-1590, a l'AHPB, 470/5, notari Nadal Castelló (1578-1599), *Capbreu de les rendes de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou, senyor de la Baronia d'Eramprunyà*, del 2-VI-1587 al 7-XII-1590.

⁹ Casos d'Arnau Corbera d'Eramprunyà, que per una peça de terra situada a la Canaleta pagava tasca, braçatge i mitja batadura i passa a pagar després del capbreu de 1390-1396 només la tasca, o Ramon Cabreta d'Eramprunyà, que per una peça de terra al lloc anomenat Solà pagava la tasca per agrer, mentre que després del mateix capbreu passa a pagar 8 diners. AHPNB, 59/15, notari Francesc Fuster (1387-1414), *Manual d'establiments de Jaume Marc, senyor del castell d'Eramprunyà*, del V-1390 al 12-III-1396, f. 33r i 33v, respectivament.

¹⁰ ACA, Reg. 224, f. 65, ABE, *Llibre de la Baronia*, f. 56, citat per F. de BOFARULL, *op. cit.*, p. 78.

¹¹ El *mandamentum* i el *districtum* queden conferits al castlà d'Eramprunyà en virtut del conveni de 1067.

¹² P. BONNASSIE. *Op. cit.*, vol. II, p. =265-266.

¹³ P. BONNASSIE. *Op. cit.*, vol. II, p. 265.

¹⁴ P. de MARCA. *Marca Hispanica sive limes hispanicus*. París, 1668, ap. CXLI, col. 945-947, citat per F. de BOFARULL, *El castillo y la baronia de Aramprunyà*, Barcelona, 1911, p. 23.

¹⁵ Vegeu J. CAMPANY. *Sobre l'antiguetat de les esglésies de Sant Pere de Gavà i Sant Miquel d'Eramprunyà*, revista parroquial *Diàleg*, núm. 123 (1995), p. 12 i següents.

¹⁶ L'any 1421 el rei autoritza Lluís Marc a fixar recàrrecs sobre els productes de consum. ABE, segons J. SOLER I VIDAL, *Els March de l'Eramprunyà*, «La Sentiu», núm. 14 (1989) p. 27.

¹⁷ L'any 1381, el rei Joan I autoritza el senyor de Gavà a cobrar el *dret de barra* pel camí ral amb un peatge d'1 diner per les cavalleries i lòbol per als vianants. J. COROLEU. *Historia de Vilanova y Geltrú*, citat per J. LLOPIS, *Ensaig historich sobre la vila de Sitges*, Barcelona, 1891 (ed. facsímil del Grup d'Estudis Sitgetans, Sitges, 1980).

¹⁸ Així consta, per exemple, a la sentència del puig de Montbaig de 1327.

¹⁹ Els remences d'Eramprunyà s'alliberaren per 40 anys d'aquesta obligació pagant 3.000 sous a Pere Marc I, el 16 de novembre de 1337. ABE, *Llibre de la baronia*, f. 75v, citat per F. de BOFARULL, *op. cit.*, p. 80.

²⁰ Sembla que cal relacionar, en aquesta època, el significat de l'expressió *home propi* amb l'existència de servituds personals. Després de la sentència de Guadalupe, però, l'expressió designarà només els propietaris de terres pel senyor, a qui prestaran sagrament d'homenatge i fidelitat per la propietat. J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas en el siglo XV*. Barcelona, 1945, text de la sentència arbitral de Guadalupe, 21-IV-1586, ap. II, capítol VII, p. 341.

²¹ La farga ja està documentada a Eramprunyà l'any 1067, i el lloçol el 1288. L'any 1282 es parla de dues fargues, una a Gavà i una altra al Sitjar.

²² Mentre que l'any 1011 el comte Borrell concedia als homes de Gavà i Castelldefels el dret d'aprofitar-se de tot allò que el mar els donés (peixos, deixalles o mercaderies comercials) [ACA, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, doc. 436 de l'edició de J. Rius], el 1272 trobem que aquest dret era ja exercit pel castlà d'Eramprunyà.

²³ L'existència d'un molí a la Sentiu està documentada des de l'any 980, quan era propietat dels monjos de Sant Cugat. [Cartulari de Sant Cugat, ed. de J. Rius, Sant Cugat, 1947, vol. I, doc. 137, 22 de setembre de 980]. Amb els Santa Oliva, passà a propietat senyorial vers el segle XII. El 1700 encara és esmentat en funcionament [ABE, capbreu del 7 de desembre de 1700, d'en Valls de la Pallissa, on apareix l'heretat del Molí de la Sentiu, amb el seu arbre i la seva roda i els aparells per fer-lo funcionar, recollit a l'AJSV, fitxa 2/10/0/10, *El molí fariner*, 1700].

²⁴ El dret de *cibaria* està documentat l'any 1067 a Eramprunyà el primer lloc a Catalunya: P. BONNASSIE, *op. cit.*, vol II, p. 58.

²⁵ P. BONNASSIE, *Op. cit.*, vol. II, p. 265.

²⁶ Vegeu la nota 19.

²⁷ Eramprunyà és el primer lloc de Catalunya on apareix el lloçol, a parer de P. BONNASSIE, *op. cit.*, vol. II, p. 59. L'any 1288, el cobrament d'aquest impost estava arrendat al donzell Galceran de Papiol. [Citat per F. de BOFARULL, *op. cit.*, p. 55]. Pel que fa al redelme, queda especificat en documents de 1272 i de 1282.

²⁸ ACA, *Quern de les rendes del Senyor Rey*, publicat per M. de BOFARULL, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón* (CODAINACA), Barcelona, 1871, p. 75.

²⁹ F. de BOFARULL, *Op. cit.*, p. 79.

³⁰ F. de BOFARULL, *Op. cit.*, p. 107.

³¹ Fogatjament de 1359-1360: còdex 23-5 de l'Arxiu Diocesà de Girona, Armari Arévalo de Çuaço, transcrit per J. M. PONS, *Un fogatjament desconegut del 1359-60*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras», vol. XXX (1964), p. 455. Fogatjament de 1365-1370: J. IGLÉSIES, *El fogatge de 1365-1370, contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV*, «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», vol. 34 (1962), p. 249. Fogatjament de 1378: Real Academia de la

Historia, *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón, Valencia y principado de Cataluña*, vol. IV, Madrid, 1901, p. 158 i 169. Fogatjament de 1385: ACA, reg. 1548, transcrit (i erròniament atribuït a 1359) per la Real Academia de la Historia, *Cortes del los Antiguos Reinos...*, vol. II, Madrid, 1899, p. 57. Fogatjament de 1497: J. IGLÉSIES, *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Barcelona, 1991, p. 168, 170, 173 i 193. La de 1516, de l'AHCB, *Consell de Cent, Fogatjaments*, XIX-15, f. 83, que completa el donat per J. VILA, *los censos*, «Brugués», núm. 101 (1967) p. 9. I la de 1599, d'un capbreu de la baronia d'aquella data, resumit per J. VILA, *Gavà en el año 1600*, «Brugués», núm. 102 (1967), p. 11. Fogatjament de 1553: J. IGLÉSIES, *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, Barcelona, 1979, p. 356, 357, 361-362, 370 i 375. La dades de 1413 per a Gavà, ADB, *Visites pastorals*, 1413, fol. 142, citat per P. J. FIGUEROLA; I. JOVEN; F. MUÑOZ; J. SASTRE, *Els arxius històrics parroquials del Baix Llobregat*, «XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos», el Prat 1985, p. 38. Les dades de 1421 i 1425, de L. MONJAS, *Les visites pastorals del patriarca Saperia: un instrument de reforma (a través de les parròquies del Baix Llobregat, 1414-1425)*, Universitat de Barcelona - Université de Toulouse Le Mirail, 1996, quadre 6, p. 94-95.

³² M. ALONSO; J. SOLER VIDAL. "Gavà". *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 8, p. 501.

³³ F. BOFARULL, *El castillo y la baronía de Aramprunyá*, p. 80, nota 2.

³⁴ Pergamí ACA, notícia del difunt director de l'arxiu, A. M. Aragó, a J. Codina, que ho esmenta a *Els pagesos de Provençana (984-1807)*, Barcelona, 1987, vol. I, p. 84.

³⁵ ACA, *Canc.*, *extra-inventari*, perg. 4733, esmentat per Ph. BANKS, *The inhabitants of Barcelona in c. 1145*, «Acta historica et arcaeologica Mediaevalia», núm. 9 (1988) p. 144.

³⁶ ACA, Fons Montalegre, perg. 482; també ABE, *Llibre de la Baronia*, f. 52v, citats per F. BOFARULL, *op. cit.*, p. 79.

³⁷ Alfons III l'any 1286 va cobrar la quantitat de 250 sous per redempció de clients a Eramprunyà, ACA Reg. 72, f. 1v, citat per F. de BOFARULL, *op. cit.*, p. 45.

³⁸ ABE, *Llibre de la Baronia*, f. 75v, citat per BOFARULL, *op. cit.*, p. 80

³⁹ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona 1986 (3a. ed. de butxaca), vol. 1, p. 202.

⁴⁰ AHPB, 59/15, notari Francesc Fuster (1387-1414), *Manual d'establiments de Jaume Marc, senyor del castell d'Eramprunyà*, del V-1390 al 12-III-1396

⁴¹ M. R. BONDIA; C. SOLANS. *Op. cit.*, p. 22-23.

⁴² ACA, Reg. 898, f. 264v-265r, citat per J. PUJOL, *Jaume March. Obra completa*, Barcelona, 1994, p. 276.

⁴³ ACA, Reg. 2118, f. 42v - 43r, regestat per J. PUJOL, *op. cit.*, p. 277.

⁴⁴ ACA, Reg. 2118, f. 86v-87r, regestat per J. PUJOL, *op. cit.*, p. 277.

⁴⁵ AHPB, notari Francesc Fuster, *Octavum decimum manuale* (25.6.1409 - 23.5.1411), f. 131r, transcrit per J. PUJOL, *op. cit.*, p. 275.

⁴⁶ AHPB, not. Francesc Fuster, *loc. cit.*, reproduït per J. PUJOL, *op. cit.*, p. 275, doc. VIII.

⁴⁷ ACA, AR, reg. 3148, f. 129, citat per J. VICENS VIVES, *op. cit.*, p. 51.

- ⁴⁸ F. BOFARULL. *Op. cit.*, p. 101.
- ⁴⁹ ACA, AR, Reg. 3148, f. 153v i 154v, citat per F. BOFARULL, *op. cit.*, p. 101.
- ⁵⁰ ACA, AR, Reg. 3227, f. 36 i 45, citat per J. VICENS VIVES, *op. cit.*, p. 56.
- ⁵¹ ACA, AR, Reg. 3154, f. 4, citat per F. BOFARULL, *op. cit.*, p. 101.
- ⁵² R. CARRERAS VALLS. *Noves notes genealògiques dels poetes Jaume, Pere, Arnau i Auziàs March, segons documents inèdits*. A: *Estudis Universitaris Catalans*, v. 18 (1933), p. 326, doc.111.
- ⁵³ Per al marc general, D. A., *Els Marc, cavallers i poetes al castell d'Eramprunyà*, Museu de Gavà, 1998.
- ⁵⁴ El primer autor que esmentà la data (tot i confondre 1332 i 1322 per 1323), en el primer treball monogràfic publicat sobre el castell d'Eramprunyà fou J. TORRES I REYETÓ, *Lo castell d'Aramprunyà*, a les «Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques», núm. 3 (1887), p. 33-74.
- ⁵⁵ F. de BOFARULL. *Op. cit.*, p. 136.
- ⁵⁶ Entre 1348 i 1449, la Casa de la Roca estigué en possessió dels hereus del primogènit de Pere Marc II (finals s. XIII-1348). Més endavant, el 1451, ja la trobem en possessió de Jaume Marc III (1407-1466), primogènit de Lluís Marc (finals s. XIII -1455), segons consta a l'AHPB, notari Guillem Jordà, 15 d'abril de 1450 i 26 de març de 1451 [citats per R. CARRERAS, *Noves notes genealògiques* [...], p. 324, doc. 90 i 95].
- ⁵⁷ No ens referim al plet per judaïtzant contra Lluís Vives i Marc, la mare del qual, Magdalena, era descendent d'un Jaume Marc que res té a veure amb la nostra família (A. GARCÍA. *Els Vives una família de jueus valencians*. València, 1987), sinó a una remota ascendència altmedieval, atès l'ofici de tresorer i el mateix cognom i escut d'armes de la família, relacionat amb qüestions monetàries.
- ⁵⁸ Hi ha constància de l'existència de branques a Barcelona, València i Eramprunyà. D'una branca mallorquina en parlen els García Caraffa al *Diccionario Heráldico y Genealógico de apellidos españoles y americanos*, vol. 51, Salamanca, 1934, p. 178, i a Pollença hi ha un topònim que podria referir-s'hi: la vall d'en Marc.
- ⁵⁹ S. SOBREQÜÉS. *La guerra civil catalana del s. XV*. Barcelona, 1973, vol. II, p. 22.
- ⁶⁰ S. SOBREQÜÉS. *El compromís de Casp i la noblesa catalana*. Barcelona, 1973, p. 26 i 80.
- ⁶¹ El primer que en féu esment va ser Félix TORRES AMAT a les seves *Memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los Escritores Catalanes*, Barcelona, 1836, p. 60.
- ⁶² J. ZURITA. *Anales de la Corona de Aragón*. Vol. II, Saragossa, 1562, llibre X, cap. LVI, f. 315v.
- ⁶³ M. MITJÀ. *Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge*. «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», vol. 27, (1957-58) p. 375.
- ⁶⁴ AHCB, *Delib.*, 1395-1398, f. 22v, citat per J. PUJOL, *Jacme March. Estudi crític i edició de l'obra completa*, UAB 1990, p. 68.
- ⁶⁵ J. M. SALRACH; E. DURAN. *Història dels Països Catalans*. Barcelona, 1981, vol. 2, p. 776-780.
- ⁶⁶ Segons la llista de diputats i oïdors de comptes de la Generalitat de Catalunya, publicades per J. M. SANS TRAVÉ i C. BALLART, *El catàleg de Diputats i Oïdors de Comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710)*, «Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols», vol. 8, Barcelona, 1980.
- ⁶⁷ *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña, publicadas por la Real Academia de la Historia*. Madrid, 1904, tom VIII, p. 144, 145, 149, 239, 244 i 248.
- ⁶⁸ A l'índex del llibre de S. SOBREQÜÉS, *El compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, 1973, s'indica per error que aquest Jaume Marc era senyor d'Eramprunyà. De fet, en aquestes dates (1411), el senyor d'Eramprunyà era el seu cosí Lluís Marc.
- ⁶⁹ R. CARRERAS. *Noves notes genealògiques* [...]. A: *Estudis Universitaris Catalans*, volum XVIII (1933) p. 312.
- ⁷⁰ P. de BOFARULL, CODOINACA, vol. III, Barcelona, 1848, doc. núm. 20, p. 107.
- ⁷¹ Amadeu PAGÈS. *Auzias March et ses prédécesseurs*. París, 1912, p. 43-45, digué que Pere Marc morí defensant Jaume d'Urgell. L. Cabré ho ha aclarit recentment, a la seva tesi doctoral: *L'Obra de Pere March: estudi i edició*, UAB, 1990, p. 72-74, i també al llibre *Pere March. Obra completa*, Barcelona, 1993, p. 24, nota 54.
- ⁷² AHPB, notaris Joan Despujol, 12-III-1413, i Bernat Nadal, 20-I-1418. [R. CARRERAS. *Op. cit.*, p. 322, doc. 76 i 77].
- ⁷³ *Cortes* [...], vol. XII, Madrid, 1908, p. 7.
- ⁷⁴ Dia 9 de desembre de 1416, *Cortes* [...], vol. XII, p. 47.
- ⁷⁵ J. VICENS I VIVES. *Els Trastàmars (segle XV)*. Col. "Biografies Catalanes" vol. 8, Barcelona, 1980 (2a. ed.), p. 106.
- ⁷⁶ A. ROVIRA I VIRGILI. *Història Nacional de Catalunya*. Barcelona, 1931, vol. 6, p. 247-251.
- ⁷⁷ J. VICENS VIVES. *Op. cit.*, p. 106-107.
- ⁷⁸ De la qual cosa deduïm que Jaume Marc de Barcelona feia poc que havia estat promocionat a cavaller.
- ⁷⁹ *Junta de barones y caballeros en Molins de Rey*. A: *Cortes* [...], vol. XII, p. 53.
- ⁸⁰ *Cortes* [...], vol. XII.
- ⁸¹ *Cortes* [...], vol. XII, p. 307.
- ⁸² *Cortes* [...], vol. XII, p. 274, 280 i 287, i *Cortes* [...], vol. XVI, Madrid, 1912, p. 109 i 110.
- ⁸³ *Cortes* [...], vol. XVI, p. 102-103.
- ⁸⁴ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona, 1995, vol. I, p. 32, *Divendres 10 de gener del 1421*, i p. 37, *dimarts 23, dijous 24, diumenge 28, dilluns 29 i dimarts 30 de juny de 1422*.
- ⁸⁵ S. SOBREQÜÉS; J. SOBREQÜÉS. *La guerra civil catalana del segle XV*. Barcelona, 1973, p. 86.
- ⁸⁶ ACA, Reg. 2589, f. 109, parcialment reproduït per L. FULLANA I MIRA, *Los caballeros de apellido March en Cataluña y en Valencia*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», vol. 17 (1936) p. 129.
- ⁸⁷ J. VICENS I VIVES. *Els Trastàmars*, p. 106.
- ⁸⁸ ACA, Reg. 2784, f. 199, reproduït per L. FULLANA I MIRA, *op. cit.*, «Bol. Soc. Cast. Cult.», vol. 17 (1936) p. 130.

- ⁸⁹ Lluís Marc participa en vint-i-tres sessions de les Corts. *Cortes [...]*, vol. XIII, Madrid, 1909.
- ⁹⁰ J. VICENS I VIVES. *Els Trastàmars*, p. 117.
- ⁹¹ 30 d'octubre de 1421 i 13 de febrer de 1422. *Cortes [...]*, vol. XIII, p. 232, 307 i 310.
- ⁹² 22 d'abril de 1422. *Cortes [...]*, vol. XIII, p. 386 i 395.
- ⁹³ *Cortes [...]*, vol. XIV, Madrid, 1905.
- ⁹⁴ *Cortes [...]*, vol. XIV, p. 52 i 179.
- ⁹⁵ J. VICENS VIVES. *Els Trastàmars (segle XV)*. Barcelona, 1980, p. 121.
- ⁹⁶ *Cortes [...]*, vol. XVII, Madrid, 1913.
- ⁹⁷ Sessió del 21 d'octubre de 1431. *Cortes [...]*, vol. XVII, p. 90 i 95.
- ⁹⁸ Sessió de l'11 de gener de 1432. *Cortes [...]*, vol. XVII, p. 127 i 130.
- ⁹⁹ *Cortes [...]*, vol. XIX, Madrid, 1914.
- ¹⁰⁰ *Cortes [...]*, vol. XIX, p. 174, 282, 283, 288 i 289, i *Cortes [...]*, vol. XX, Madrid, 1914, p. 1 a 35.
- ¹⁰¹ *Cortes [...]*, vol. XIX, p. 288.
- ¹⁰² *Cortes [...]*, vol. XX.
- ¹⁰³ *Cortes [...]*, vol. XX, p. 317 i 354, i vol. XXI, p. 91.
- ¹⁰⁴ *Cortes [...]*, vol. XXI, Madrid, 1915.
- ¹⁰⁵ S. SOBREQÜÉS; J. SOBREQÜÉS. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I, p. 18.
- ¹⁰⁶ Per caracteritzar les etapes del regnat del Magnànim: S. SOBREQÜÉS; J. SOBREQÜÉS. *Op. cit.*, p. 19, 26 i 35.
- ¹⁰⁷ *Cortes [...]*, vol. XXII, Madrid, 1916, p. 7.
- ¹⁰⁸ *Cortes [...]*, vol. XXII, i *Cortes [...]*, vol. XXIII, Madrid, 1917.
- ¹⁰⁹ *Cortes [...]*, vol. XXII, p. 175.
- ¹¹⁰ S. SOBREQÜÉS; J. SOBREQÜÉS. *La guerra civil catalana del segle XV*, p. 126.
- ¹¹¹ *Cortes [...]*, vol. XXIV, Madrid, 1918, p. 13, 17, 32, i 36.
- ¹¹² A. de BOFARULL. *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI, p. 15.
- ¹¹³ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, 21 de juny de 1460.
- ¹¹⁴ AHPB, notari Antoni Vinyes, 24 de juliol de 1462, regestat per R. CARRERAS, *Noves notes [...]*, p. 330, doc. 130].
- ¹¹⁵ J. EIXARCH. *Op. cit.*, p. 36.
- ¹¹⁶ Per fer-se una idea del grau d'esquarterament dels dominis territorials, vegeu el cas de la parròquia de Sant Boi el 1370, a J. GARCÍA PARDO, *Sant Boi i el Pla del Llobregat a finals de l'Edat Mitjana*, Barcelona, 1989, p. 55.
- ¹¹⁷ ACA, Reg. 181, f. 213, citat per F. de BOFARULL, *op. cit.*, p. 81.
- ¹¹⁸ Sentència transcrita per J. EIXARCH. *Op. cit.*, apèndix, doc. 6, p. 210-215.
- ¹¹⁹ P. BONNASSIE. *Catalunya mil anys enrera*. Barcelona, 1981, vol. II, p. 65.
- ¹²⁰ Aquesta concentració es pot comprovar a través de dos documents: al primer, de 1272 [*Usos, costums i drets [...]*, loc. cit.], aquests feudataris rebien determinades parts del delme d'Eramprunyà. Però al mateix document s'hi consignen anotacions posteriors que esmenten que aquests drets ja eren dels Marc en temps de Galceran de Rosanes. Les anotacions potser es realitzaren en temps de la successió de Pere Marc III a Jaume Marc I (1360) o de Jaume Marc I a Jaume Marc II (1375). Al segon, de 1282 [E. de HINOJOSA, *op. cit.*, p. 308], hi trobem una cosa semblant: anotacions de l'època de Pere Marc II demostren que els drets són propietat dels Marc.
- ¹²¹ Data del 14 de desembre de 1390, ACB, 4-78-15, regestat per J. BAUCCELLS, *El Garraf i la Pia Almoina de Barcelona. Inventari dels pergamins*, Barcelona, 1990, doc. 536, p. 183.
- ¹²² F. de BOFARULL. *Op. cit.*, p. 134.
- ¹²³ F. de BOFARULL. *Op. cit.*, p. 89-91.
- ¹²⁴ Sabem que l'any 1421 la casa de la Sentiu era d'un tal Lluís de Moja [*Cortes [...]*, vol. XIII, p. 241], mentre que l'any 1451 era ja dels Marc, ja que Jaume Marc III assigna com a dot de la seva filla un censal sobre les rendes de la Sentiu. [AHPNB, notari Guillem Jordà, 1451, citat per N. CARRERAS, *op. cit.*, p. 324, doc. 95].
- ¹²⁵ *La Torre del Perelló o Torre de n'Horta* és esmentada a la sentència del puig de Montbaig de 1327, com a propietat d'Arnau d'Horta. El 1449 era d'en Bernat Terré, senyor de Gavà, que la vengué a Lluís Marc. El 1588 els barons hi establiren Pere Posades, que seria succeït pels Ripoll, Verdaguer i Galí (1857). [J. EIXARCH, *op. cit.*, p. 49, nota 20]. D'aquest darrer passà a Carreras, que hi edificà el mas conegut com *Can Pere Bori*. Avui hi ha en aquest indret el col·legi públic Eramprunyà.
- ¹²⁶ J. EIXARCH, *op. cit.*, Viladecans, 1989, p. 71.
- ¹²⁷ J. EIXARCH, *op. cit.*, apèndix, doc. 7, p. 216-219, transcrit de l'AMV, secció XVII. Pergamins.
- ¹²⁸ ABE, *El baró requereix als pescadors furtius*, 1423, citat per Gemma TRIBÓ, *De l'arrencada del segle XVIII a les transformacions agràries actuals: el cas de Gavà*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1978, p. 33.
- ¹²⁹ *Manual de Novells Ardots, dietari de l'antic Consell barceloní*, vol. I (1390-1446), Barcelona, 1892, p. 389.
- ¹³⁰ AHCB, lletres closes, 1444-1445, f. 31, citat per C. Martí, *Notes històriques de la vila.*, Sant Boi, 1952, p. 26.
- ¹³¹ M. LLEDÓ; J. GARCÍA; C. SERRET. *Història de Sant Boi de Llobregat*. Sant Boi, 1993, p. 130.
- ¹³² S. SOBREQÜÉS; J. SOBREQÜÉS. *La guerra civil catalana del segle XV*. Barcelona, 1973, vol. II, p. 20-25.
- ¹³³ J. FERNÁNDEZ TRABAL. *Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana*. A: «Acta Historica et Archaeologica